УДК 330.111.42.630

ЗБЕРЕЖЕННЯ ЛІСОВИХ ЕКОСИСТЕМ: ПЛАНЕТАРНІ АСПЕКТИ СУЧАСНОСТІ

Дяченко Б.І.,
к.е.н., доцент кафедри міжнародних економічних відносин УжНУ,

Химинець В.В.,
к.е.н., доцент кафедри міжнародних економічних відносин УжНУ,

Газуда М.В.,
ст. викладач кафедри економіки, менеджменту та маркетингу УжНУ,

Дяченко І.Б.,
начальник відділу держуправління ОНПС Закарпатської області

У статті розглянуто актуальні питання збереження і відтворення лісових екосистем в контексті функцій і цілей діяльності Форуму Організації Об'єднаних Націй з лісів, подано короткий аналіз лісів України за призначенням і розміщенням. Окреслено роль лісового господарства Закарпаття у транскордонному співробітництві та завдання щодо раціонального лісокористування в межах Карпатської гірської системи та Карпатського Єврорегіону.
Ключові слова: *відтворення лісових екосистем, Форум Організації Об'єднаних Націй з лісів, лісове господарство, раціональне лісокористування, транскордонне співробітництво.*

Вступ

Роль лісів на планеті набуває все більшого значення, оскільки це зумовлено тим, що зміни клімату, забруднення рік і водойм, деградація ґрунтового покриву, інші негативні зміни, які відбуваються в природних екосистемах, тісно пов'язані не тільки з непомірним техногенним навантаженням, а й з ослабленням лісів, чим самим збіднюється їхнє біологічне розмаїття.

Щорічно на планеті зникає приблизно 13-14 млн.га лісів, що супроводжується подальшим розвитком негативних процесів у навколишньому середовищі. Відмітимо, що зменшення площі лісів в планетарному масштабі перевершує всю площу лісів та лісовкритих територій по України. Зокрема, станом на 1 січня 2006 р. їх площа становила 10503,7 тис.га, або 17,4% до загальної площі держави.

Теоретичні й методологічні основи збереження і відтворення лісових екосистем висвітлені в багатьох наукових працях українських дослідників, а саме: П.С.Погребняка, С.А.Генсирука, І.М.Синякевича, Ю.Ю.Туниці, М.В.Туркевича [1, 2, 3, 4] та багатьох інших.

Використання природних ресурсів, особливо лісових, у господарських цілях може бути успішним тільки при врахуванні конкретних економічних і природних умов, у яких відбувається така господарська діяльність. Вивчення праць В.І.Вернадського, А.Є.Воєйкова [5, 6] дало змогу виділити низку принципів, які стосуються використання, відтворення та охорони природних ресурсів. На найбільшу увагу заслуговують наступні принципи: єдність використання та охорони природних ресурсів; визначення оптимальних норм природокористування; нерозривний зв'язок людини з природою та інші.

Заслуговує на увагу відкритий українським науковцем М.І.Туган-Барановським закон, який виражає внутрішньо необхідні, сталі й суттєві зв'язки між виробництвом і споживанням. Особливістю закону є системне цілеспрямоване втручання держави в економіку з метою підтримки науки, науково-технічного потенціалу та його впровадження у виробництво [7, с.570].

На сучасному етапі постає необхідність внесення радикальних змін щодо стратегії природокористування, розвитку промисловості, розробки спільних заходів, скоординованих між державами світу. Важливу роль у даному процесі відіграє Організація Об'єднаних Націй (ООН), під егідою якої відбуваються Лісові форуми та приймаються відповідальні рішення планетарного значення.

Центральною ланкою в системі ООН є ФЛООН – Форум Організації Об'єднаних Націй з лісів, діяльність якого спрямована на здійснен-

ня погоджених заходів щодо збалансованого лісокористування на національному, регіональному та глобальному рівнях.

1. Функції і цілі діяльності Форуму Організації Об'єднаних Націй (ФЛООН) з лісів

ФЛООН – це допоміжний орган Економічної та Соціальної ради ООН (ЕКОСОР). ЕКОСОР є головним координуючим органом ООН у сфері економіки, соціальних відносин, екології, охорони здоров'я, культури, науки й освіти. Найважливіші економічні й соціальні проблеми, що постають перед світовою спільнотою, розглядаються і вирішуються в ЕКОСОР та в численних її підрозділах, тому створення ФЛООН при ЕКОСОР було логічним завершенням ініціатив за підсумками Конференції ООН 1992 р. в Ріо-де-Жанейро щодо навколишнього середовища та розвитку, а також переговорів, що відбувалися в 1995-2000 рр. в межах Міжурядової групи з лісів та Міжурядового форуму з лісів (МГЛ/МФЛ).

Мандат ФЛООН визначений у резолюції ЕКОСОР 2000/35 і закріплює за Форумом такі функції, як підтримка і заохочення зусиль щодо здійснення ініціатив МГЛ/МФЛ, а також інших заходів стосовно лісів, які можуть погоджуватись на міжнародному рівні. При цьому діяльність Форуму здійснюється на основі багаторічних програм роботи, серед яких особливе значення мають наступні:

• перша багаторічна програма ФЛООН (на 2001-2005 рр.) була розроблена з урахуванням елементів „Декларації Ріо-де-Жанейро щодо навколишнього середовища і розвитку", ініціатив МГЛ/МФЛ;

• „Багаторічна програма Форуму ООН з лісів на 2007-2015 рр.", а також ухвалено рішення щодо визначення 2011 р. – роком лісу на планеті [8, с.8, 9].

У багаторічній програмі діяльності Форуму ООН з лісів на 2007-2015 рр. поставлені наступні цілі стосовно порядку проведення сесії Форуму за напрямами: досягнення сталого управління лісами; реалізація „Юридично не обов'язкового до виконання документу для всіх типів лісів"; досягнення чотирьох глобальних цілей з лісів; реалізація планів дій МГЛ/МФЛ; реалізація попередніх резолюцій Форуму.

На наступних сесіях ФЛООН передбачається розглянути такі питання:

• на VШ сесії (2009 р.) – „Ліси у навколишньому середовищі, що змінюється", „Засоби реалізації збалансованого управління лісами";

• на IX сесії (2011 р.) – „Ліси для людей, засобів існування і викорінювання бідності";

• на X сесії (2013 р.) – „Ліси і економічний розвиток";

• на XI сесії (2015 р.) – „Ліс: прогрес, заклики часу і шлях до реалізації Міжнародної угоди з лісів".

На IX сесії, яка відбудеться у 2011 р., відзначатиметься Міжнародний рік лісів.

Прийняті документи хоча й не мають юридичної сили, проте відіграватимуть важливу роль у консолідації зусиль усіх країн на планеті при вирішенні проблем пов'язаних з лісами. Рішення VП Лісового форуму ООН мають дуже важливе значення, вони дають підстави для певних висновків і пропозицій, а саме:

1. Виникла гостра потреба у розробці Національної лісової політики України (як окремого документа) з обов'язковим її затвердженням Верховною Радою.

2. При розробці законодавчих актів України в галузі лісового господарства доцільно брати до уваги необхідність правового врегулювання питань, пов'язаних з інтересами корінного населення та місцевих громад.

3. Зростанню престижу лісової галузі України сприятиме активізація співробітництва з міжнародними інституціями, зокрема з ФЛООН, ФАО, оргкомітетом Міністерських конференцій з питань захисту лісів у Європі тощо.

4. Найближчим часом необхідно приділити увагу розвитку лісової сертифікації України як інструмента для запровадження програм ведення лісового господарства на засадах сталого розвитку [9, с.9].

2. Лісове господарство України в контексті вимог Форуму Організації Об'єднаних Націй з лісів

Ліси України за призначенням і розміщенням виконують переважно екологічні (водоохоронні, захисні, санітарно-гігієнічні, оздоровчі та інші) функції, мають обмежене експлуатаційне значення.

Ліси та лісове господарство України мають певні особливості порівняно з іншими європейськими країнами:

• відносно низький середній рівень лісистості території країни;

• зростання лісів у різних природних зонах (Полісся, Лісостеп, Степ, Українські Карпати та гірський Крим), що мають істотні відмінності щодо лісорослинних умов, методів ведення лісового господарства, використання лісових ресурсів та корисних властивостей лісу;

• переважно екологічне значення лісів та висока їх частка (до 50%) з обмеженим режимом використання;

• історично сформована ситуація із закріпленням лісів за численними постійними лісокористувачами (для ведення лісового господарства ліси надані в постійне користування підприємствам, установам і організаціям більш ніж 50-и міністерств і відомств);

• значна площа лісів зростає у зоні радіоактивного забруднення;

• половина лісів України є штучно створеними і потребують посиленого догляду [9, с.4].

Порівняльний аналіз рівня лісистості України з окремими країнами світу показує, що вона належить до лісодефіцитних країн Європи, оскільки фактична лісистість її території становить 15,7%. Водночас, рівень лісистості в Угорщині становить 18%, Німеччині – 29,6, Польщі – 28,7, Румунії – 27,3, Болгарії – 34,2, Чехії і Словаччині – 36,0, Швеції – 67,7% [10, с.24].

Ліси України сформовані понад 30-а видами деревних порід, серед яких домінують сосна, дуб, бук, береза, вільха, ясен, граб, ялиця. Хвойні насадження займають 42,0%, а твердолистяні – 43,0%.

У відповідності до вимог ФЛООН одним із основних завдань лісівників України є забезпечення розширеного відтворення лісів, тобто створення нових лісових насаджень в обсягах, що перевищують їх вирубування. З 1949 по 1965 рік нові насадження створювались на площі 100-200 тис.га, з 1966 по 1990 – на 55-100 тис.га, а останніми роками – щорічно на 40-45 тис.га. В Україні кожний другий гектар лісу створений штучно. Як результат – вкрита лісовою рослинністю територія в Україні постійно зростає, але для досягнення оптимальної лісистості потрібно додатково створити понад 2,5 млн.га нових лісів [9, с.12].

Під впливом ерозії знаходиться близько 15,0 млн.га земель, а щорічний приріст еродованих земель становить понад 80,0 тис.га. Висока розораність сільгоспугідь є головним фактором надзвичайно важливого екологічного й економічного значення захисного лісорозведення в Україні.

З метою зменшення впливу ерозійних процесів на сільськогосподарські угіддя та підвищення родючості ґрунтів здійснюється розширене відтворення лісів за рахунок залучення нових еродованих земель. На непридатних для сільськогосподар-ського використання землях за піввіковий період створено близько 1,4 млн.га протиерозійних насаджень, з яких 150,0 тис.га – вздовж берегів малих річок і водоймищ. Посаджено також 440,0 тис.га полезахисних лісових смуг, під захистом яких знаходиться понад 13,0 млн.га орних земель.

Передбачене Державною програмою „Ліси України" створення лісових захисних насаджень щорічно на площі 40,0 тис.га збільшить лісистість агро ландшафтів, підвищить їх ґрунтозахисні і водорегулюючі функції.

Важлива роль у забезпеченні сталого розвитку лісового господарства належить сертифікації лісів, перші роботи з якої розпочалися в 1999 р. Значним поштовхом до лісової сертифікації України став вступ до Європейського Союзу у травні 2004 р. країн – традиційних імпортерів української лісової продукції, перш за все Польщі, Словаччини та Угорщини. Відповідно в цих країнах значно зріс попит на лісопродукцію, сертифіковану за схемою Лісової Опікунської Ради (ЛОР). Така сертифікація проводилась за вимогою італійських партнерів, які намагалися отримати певні ринкові переваги на західноєвропейському ринку, що вимагає не лише екологічно чистої продукції, але й продукції, виготовленої без шкоди для навколишнього природного середовища.

Протягом останніх трьох років пройшли процедуру сертифікації та отримали сертифікати всі підпорядковані Держаному комітету лісового господарства України державні лісогосподарські підприємства на Закарпатті та Львівщині, окремі державні лісогосподарські підприємства в Рівненській, Житомирській та Київській областях.

Розвиток лісової сертифікації в Україні свідчить про значні євроінтеграційні процеси, що відбуваються в лісовому господарстві держави, про зацікавленість європейських партнерів та їх готовність співпрацювати з відповідними видами лісової економічної діяльності на взаємовигідних умовах. Прикладом такої співпраці є започаткований у 2006 р. українсько-голландський проект із сприяння сталому веденню лісового господарства в Україні, в процесі виконання якого планується провести підготовчі роботи та сертифікувати два лісогосподарські підприємства у Житомирській та Харківській областях. Заслуговує на увагу швейцарсько-український проект FORZA щодо розвитку лісового господарства Закарпатської області на засадах сталого розвитку з дотриманням вимог лісової сертифікації.

Розв'язання лісівничих проблем в Україні неможливо без широкого й активного міжнародного співробітництва. Це обумовлено глобальним характером економічних проблем, суттєвим впливом на ліси транскордонного забруднення

атмосфери, стійкими тенденціями глобальної зміни клімату, міжнародними зобов'язаннями України щодо лісів, вигодами від міжнародного обміну досвідом і залучення іноземної допомоги та інвестицій.

З 1992 р. Держкомлісгосп України співпрацює з Комітетом по лісоматеріалах Європейської комісії ООН та об'єднаного комітету ФАО/ЄЕК/МОП (Комісія ООН з продовольства/Європейська економічна комісія/Міжнародна організація праці) щодо технологій, управління й підготовки працівників у лісовому господарстві.

Починаючи з 1993 р. Держкомлісгосп бере участь у роботі постійно діючого процесу – Міністерської конференції із захисту лісів Європи. Приєднання України до панєвропейського процесу щодо збереження й захисту лісів дало змогу:

• визначити рівень ведення національного лісового господарства порівняно з європейськими країнами (українське лісівництво як наукова школа і практичне виробництво відповідає всім європейським критеріям сталого розвитку лісового господарства, а в деяких напрямках має навіть жорсткіші принципи й підходи до господарювання. Особливо це стосується типології лісів розробленої українським науковцем П.С.Погребняком, яка широко використовується у світовій практиці ведення лісового господарства);

• включитися до активного обміну інформацією та виконання низки міжнародних проектів (наприклад, Спільна програма оцінки та моніторингу впливу забруднення повітря на ліси в регіоні Європейської економічної комісії ООН, яка підпорядкована ЕКОСОР);

• відкрити шляхи залучення до лісового господарства України іноземної технічної допомоги та інвестицій.

Враховуючи вступ України до ФАО, Державний комітет лісового господарства України підтримав пропозицію щодо вступу України до Комітету лісового господарства ФАО. Україна з 2005 р. стала членом цього комітету. Також Україна подала заявку щодо участі у Європейській комісії з питань лісового господарства ФАО [9, с.42].

Триває та має суттєві перспективи робота щодо реалізації спільних міжнародних проектів. Їх головною метою є вивчення та застосування міжнародного досвіду з метою суттєвого покращення ведення лісового господарства країни. На сьогодні Держкомліспоспом реалізується:

• Швейцарсько-український проект розвитку лісового господарства у Закарпатті (FORZA) (друга фаза). Основною його метою є впровадження сталого, багатофункціонального ведення лісового господарства;

• Шведсько-український проект „Стратегічний план розвитку лісового сектору України" (третя фаза);

• Чесько-український проект щодо розвитку й використання нових технологій у сфері інвентаризації лісів і моніторингу лісових екосистем „ТЕХІНЛІС" (перша фаза);

• Голландсько-український проект „Сприяння збалансованому управлінню лісами" (перша фаза).

Нині Україна бере участь у виконанні 13-и міжнародних правових документів у галузі збереження біорізноманіття. Державний комітет лісового господарства в межах компетенції забезпечує виконання таких конвенцій [9, с.43]:

1. Конвенція про охорону світової культури та природної спадщини.

2. Конвенція про охорону біологічного різноманіття.

3. Міжнародна конвенція про охорону нових сортів рослин.

4. Конвенція про водно-болотні угіддя, які мають міжнародне значення, головним чином як місця перебування водоплавних птахів.

5. Конвенція про охорону дикої фауни, флори та природного середовища їх перебування в Європі.

6. Конвенція про транскордонне забруднення повітря на значній відстані.

7. Рамкова конвенція ООН про зміну клімату.

Для розвитку двосторонніх відносин у сфері лісового господарства Держкомлісгоспом України підписано меморандуми щодо розвитку співробітництва у сфері лісового господарства і науки з лісовими службами Польщі, Австрії, Росії, Словаччини, Туреччини.

3. Роль лісового господарства Закарпатської області у транскордонному співробітництві

Лісове господарство займає значну питому частку у валовій доданій вартості (ВДВ) Закарпатської області. Якщо в цілому по економіці ВДВ порівняно з 1996 р. збільшилася у 2,3 раза, то в лісовому господарстві у 4,6 раза. Область є унікальною екологічною системою заходу України з різноманітним рельєфом та кліматичними умовами. Її територія з півночі захищена Карпатським хребтом, з північного-заходу – Татрами, з півдня – західними Румунськими горами і Мараморошським масивом. З іншими регіонами країни область з'єднують Яблонецький, Вишівський, Ужоцький, Ве-

рецький та Воловецький перевали висотою від 931 до 1614 м н.р.м. Близько 80,0% території області займають гори, серед яких найвища (2061 м) точка України – гора Говерла. Загальна площа лісів області становить 695,7 тис.га де зосереджено 207,5 млн.куб.м запасів деревини. Лісовий фонд представлений значними площами високопродуктивних одновікових деревостанів з бука, ялини, ялиці, дуба, явора, ясена [11, с.23].

Земельна площа України, в тому числі Закарпатської області представлена табл. 1. З наведеної таблиці видно, якщо в цілому по Закарпатській області ліси та інші лісовкриті площі займають 56,8% до всіх земель (території) регіону, то в Україні тільки 17,4%. Якщо в Україні частка розораних земель становить 53,8% до всієї площі земель (території), в тому числі по відношенню до сільгоспугідь 75,6%, то в Закарпатській області відповідно 15,7 та 44,2%.

Таблиця 1

Загальна площа земель, в тому числі лісів та інших лісовкритих площ на 1 січня 2006 р.*

Земельна площа	Закарпатська область		Довідково: Україна	
	тис.га	% до підсумку	тис.га	% до підсумку
Всього земель (територія)	1275,2	100	60354,8	100
з них сільськогосподарські угіддя	454,3	35,6	42942,6	71,2
у т.ч. рілля	200,6	15,7	32451,9	53,8
ліси та інші лісовкриті площі	723,9	56,8	10503,7	17,4
забудовані землі	44,4	3,5	2467,5	4,1
відкриті заболочені землі	1,0	0,1	966,0	1,6
води	18,3	1,4	2416,9	4,0
інші землі	33,3	2,7	1058,1	1,7

* Розраховано за джерелами:

1. Статистичний щорічник України за 2005 р./Державний комітет статистики України. – К.: Видавництво „Консультант", 2006. – 575 с.
2. Статистичний щорічник Закарпаття за 2005/Головне управління статистики у Закарпатській області. – Ужгород, 2006. – С.561.

Отже, ліси та інші лісовкриті площі в Закарпатській області займають провідне місце серед загальної площі земель і є невід'ємною складовою лісової екосистеми Карпатського Єврорегіону. Враховуючи, що багато площ сільськогосподарського призначення еродовані, доцільно провести їх моніторинг з метою заліснення і нарощування ресурсного потенціалу лісового господарства. Наші дослідження засвідчують, що в розрізі природноекономічних зон області найбільша лісистість у гірській та передгірній природноекономічних зонах, в яких на ліси та лісовкриті площі припадає відповідно 70,7 та 60,1% їх територій, а в низинній тільки 24,6%. У гірській природноекономічній зоні на одного мешканця припадає 1,34 га земель вкритих лісовою рослинністю, а в передгірній та низинній відповідно 0,53 та 0,13 га.

Характерною особливістю лісового господарства Закарпатської області є нарощування обсягів продукції цього виду економічної діяльності (рис. 1).

З наведеного рисунку видно, що обсяг продукції лісового господарства в Закарпатській області у 2005 р. порівняно з 2000 р. збільшився в 1,8 раза, або на 46,7 млн.грн., а проти 2003 р. відповідно в 1,6 раза, або на 16,3 млн.грн.

Ліси Закарпаття, які розташовані в басейні р.Тиси формують понад 30,0% її водного басейну і забезпечують нормальний гідрологічний режим, що є важливим фактором попередження катастрофічних повеней у межах декількох європейських держав та виконують важливу рекреаційну і санітарно оздоровчу функцію. Транскордонне співробітництво в Карпатській гірській екосистемі Карпатського Єврорегіону в цілому, і Українських Карпат, зокрема, повинне базуватись на засадах заліснення еродованих земель, відновлення пошкоджених лісів.

Рис. 1. Обсяг продукції лісового господарства (млн.грн.)

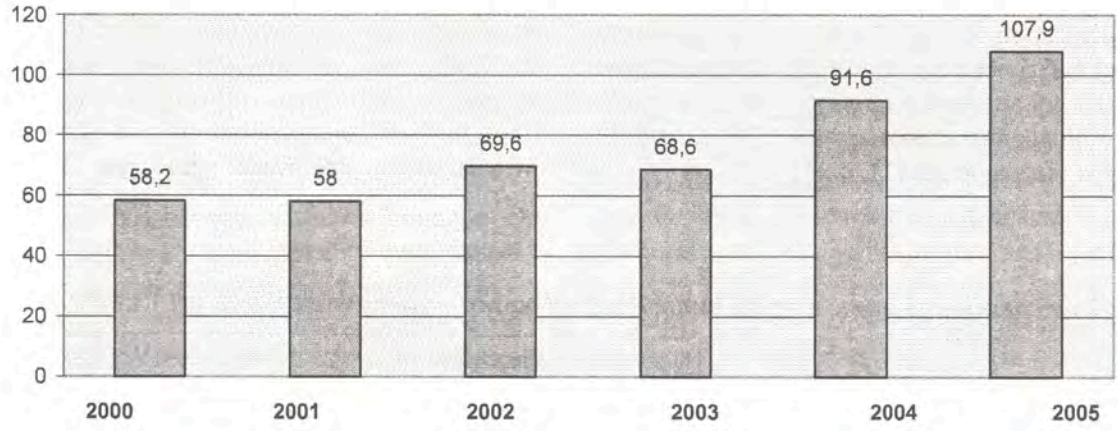

Висновки

Збереження лісових екосистем як планетарна проблема сучасності є центральною ланкою в діяльності Форуму Організації Об'єднаних Націй з лісів стосовно здійснення погоджених заходів у збалансованому лісокористуванні на національному, регіональному та глобальному рівнях. Ліси та лісове господарство України мають певні особливості порівняно з іншими європейськими країнами, в тому числі і щодо рівня лісистості.

В дослідженні значна увага приділена ролі розширеного відтворення лісів з метою зменшення впливу ерозійних процесів на сільськогосподарські угіддя та підвищення родючості ґрунтів, а також проблемам сталого розвитку лісового господарства країни. Розв'язання лісівничих проблем повинно базуватися на активному міжнародному співробітництві та перспективних напрямах щодо реалізації спільних міжнародних проектів у сфері лісового господарства та збереження біорізноманіття.

Проблема охорони і раціонального використання природних ресурсів, і зокрема лісових Українських Карпат, і особливо Закарпаття – одна з найважливіших проблем сучасності, яка виходить за рамки однієї держави і має глобальний міжнаціональний характер. Цю проблему необхідно розв'язувати спільно, об'єднаними зусиллями всіх сусідніх держав (України, Польщі, Словаччини, Угорщини та Румунії). Адже в сучасних умовах бурхливого розвитку техніки та техногенного навантаження на природу шкода заподіяна в одній з країн, зумовлює негативні екологічні зміни й в інших.

В майбутніх дослідженнях доцільно зосередити увагу на питаннях розробки комплексної програми розвитку Карпатського Єврорегіону, у якій чільне місце має бути відведено питанням збереженню єдності Карпатської гірської лісової екосистеми в умовах транскордонного співробітництва.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Погребняк П.С. Основы лесной типологии. – К., 1954. – 283 с.
2. Генсирук С.А. Ліси України. – К., 1992. – 312 с.
3. Синякевич И.М., Туниця Ю.Ю. Стимулирование эколого-экономической эффективности лесопользования. – Львов. 1983. – 215 с.
4. Туркевич Н.В. Экономическая оценка лесных ресурсов. Обзор. информ. по экономике и организации производства лесн. хозяйства. – Вип. 3. М., 1980. – 190 с.
5. Вернадский В.И. Избранные сочинения. М., 1960. Т.5.
6. Воейков А.Е. Воздействие человека на природу. М., 1949. – 370 с.
7. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т.1. – К.: Видавничий центр «Академія», 2002. – 864 с.
8. Ткач В. Назустріч року лісу на планеті (VII Форум ООН з лісів)//Лісовий і мисливський журнал. № 3 (63) (травень-червень) 2007.